

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์ และจิตลักษณะ ของบิดามารดาที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมการดูแล บุตรเจ็บป่วยเรื้อรังด้วยโรคธาลัสซีเมีย

ชุดิมา เทศศิริ*

1. บทนำ และความสำคัญของปัญหา

การมีบุตรเจ็บป่วยเรื้อรังในครอบครัว ถือได้ว่าเป็นสถานการณ์ที่สร้างความตึงเครียดให้กับครอบครัวมากที่สุดสถานการณ์หนึ่งในชีวิต (Rambo. 1984 : 378) โดยเฉพาะอย่างยิ่งเด็กที่เจ็บป่วยด้วยโรคธาลัสซีเมีย (Thalassemia) เพราะนอกจากจะเป็นโรคเรื้อรังที่มีอุบัติการณ์การเกิดโรคสูงมากในประเทศไทยแล้ว ยังเป็นโรคเรื้อรังที่ไม่สามารถรักษาให้หายขาดได้ สภาพการเจ็บป่วยจะทำให้เด็กมีร่างกายอ่อนแอ ภูมิคุ้มกันต่ำ มีภาวะโลหิตจางเรื้อรัง จึงเป็นเหตุให้ติดเชื้อได้ง่าย มีรูปร่างแคระแกร็น และมีใบหน้าแบบธาลัสซีเมีย บางรายมีตับและม้ามโต กระดูกเปราะบางและหักง่ายเป็นต้น นอกจากนี้ยังเป็นโรคที่ถ่ายทอดได้ทางกรรมพันธุ์อีกด้วย (ชนิกา ตูจินดา และคนอื่น ๆ. 2526 : 923 - 988) การรักษาส่วนใหญ่จึงเป็นเพียงการประคับประคองให้เด็กป่วยสามารถดำเนินชีวิตอยู่ได้นานที่สุด ดังนั้นการดูแลสุขภาพ และการเลี้ยงดูให้เด็กป่วยสามารถดำเนินชีวิตได้อย่างเป็นปกติในสังคมจึงเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุด แต่การที่บิดามารดาต้องแบกรับภาระการเลี้ยงดูในช่วงระยะเวลาที่ยาวนาน ย่อมสร้างความตึงเครียดให้กับบิดามารดาเป็นอย่างมาก เป็นต้นว่าการที่เด็กมีภูมิต้านทานต่ำและติดเชื้อง่าย เป็นเหตุให้บิดามารดาต้องประสบกับความวิตกกังวลเพิ่มขึ้น ต่อสภาพที่ไม่แน่นอนของการเจ็บป่วย ปัญหาดังกล่าวอาจขยายตัวเพิ่มขึ้นอีก เมื่อครอบครัวต้องประสบกับปัญหาการเงินเพื่อมาใช้เป็นค่ารักษาพยาบาลและค่าใช้จ่ายภายในบ้าน รวมทั้งความเครียดที่เพิ่มขึ้นเนื่องจากไม่สามารถจัดระบบการดำเนินชีวิตในครอบครัวให้เป็นปกติได้ เพราะต้องปรับเปลี่ยนไปตามอาการเจ็บป่วยของบุตร (Singer and Farkas. 1989 : 445 - 446) สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้เมื่อเข้ามากระทบ ย่อมทำให้บิดามารดาต้องประสบกับความตึงเครียดที่สะสมอย่างต่อเนื่องตลอดเวลา และอาจมีส่วนผลักดันให้บิดามารดาเกิดความรู้สึกท้อแท้ สิ้นหวัง หดห่อกำลังใจ จนเป็นเหตุให้ไม่อาจให้การดูแลบุตรได้ดีเท่าที่ควร แต่โฮลาเดย์ (Holaday. 1984 : 365) กล่าวว่า การที่บิดามารดาจะสามารถปรับตัวกับสถานการณ์

*สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน (กพ.)

ดิ่งเครียดและจัดการกับปัญหาต่าง ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ขึ้นอยู่กับปัจจัย 2 ประการคือ 1) การรับรู้เหตุการณ์ และเข้าใจในสถานการณ์การเจ็บป่วยของบุตร 2) การมีแหล่งสนับสนุนช่วยเหลือ ซึ่งปัจจัยที่ช่วยในการปรับการรับรู้ในที่นี้ สนใจศึกษาปัจจัยในด้านพุทธศาสนา เนื่องจากพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่ผสมผสานอยู่ในวิถีชีวิตของคนไทยมาช้านานทั้งยังมีความเชื่อและการปฏิบัติที่เอื้อต่อความเข้าใจ เกี่ยวกับโลกและชีวิตอันเนื่องด้วยทุกข์และการแปรเปลี่ยนอย่างมีการวิเคราะห์และเข้าใจปัญหาอย่างรู้เท่าทัน สามารถมองเห็นสาเหตุที่แท้จริงของปัญหา และหาทางแก้ไขปัญหาได้ตรงกับสาเหตุนั้น (พระเทพเวที. 2532 : 905 - 906) ดังนั้น ในการวิจัยครั้งนี้จึงคาดว่าบิณฑามรดาที่มีลักษณะทางพุทธศาสนาสูงจึงน่าจะเป็นผู้ที่เข้าใจและเห็นความสำคัญของการแก้ไขปัญหาที่เกิดจากบุตรป่วย และสามารถให้การดูแลบุตรด้วยวิธีที่เหมาะสมได้ นอกจากลักษณะทางพุทธศาสนาแล้ว ในการศึกษาในครั้งนี้ ยังสนใจศึกษาตัวแปรอื่น ๆ ที่น่าจะเกี่ยวข้องกับพฤติกรรมการดูแลบุตรเจ็บป่วยเรื้อรัง ได้แก่ การรับรู้การสนับสนุนทางสังคม ซึ่งเป็นปัจจัยทางจิต-สังคมที่อาจส่งผลให้บิณฑามรดาสามารถปรับตัวต่อสถานการณ์วิกฤติได้ จิตลักษณะด้านความวิตกกังวลเกี่ยวกับบุตร ทศนคติต่อบุตร และความเชื่ออำนาจในตนด้านการดูแลบุตร ซึ่งเป็นจิตลักษณะที่เนื่องมาจากผลการวิจัยที่คาดว่าน่าจะเกี่ยวข้องกับพฤติกรรมการดูแลบุตรเจ็บป่วยเรื้อรังในการวิจัยนี้ รวมไปถึงถึงลักษณะทางชีวสังคมสังคมบางประการของบิณฑามรดา โดยอาจกล่าวได้ว่า ปัจจัยดังกล่าวข้างต้น น่าจะมีความเกี่ยวข้องกับพฤติกรรมการดูแลบุตรเจ็บป่วยเรื้อรังด้วยโรคธาลัสซีเมีย และสามารถนำไปเป็นแนวทางในการสร้างเสริมพฤติกรรมที่เหมาะสมในการดูแลบุตรป่วยได้ต่อไป

2. วัตถุประสงค์ในการวิจัย

1. เพื่อศึกษาว่า บิณฑามรดาที่มีลักษณะทางพุทธศาสนา และลักษณะทางชีวสังคมแตกต่างกัน เป็นผู้ที่มียพฤติกรรมการดูแลบุตรเจ็บป่วยเรื้อรังแตกต่างกันหรือไม่
2. เพื่อศึกษาว่าบิณฑามรดาที่มีลักษณะทางพุทธศาสนาและมีการรับรู้การสนับสนุนทางสังคมแตกต่างกัน เป็นผู้ที่มียพฤติกรรมการดูแลบุตรเจ็บป่วยเรื้อรังแตกต่างกันหรือไม่
3. เพื่อศึกษาว่า บิณฑามรดาที่มีความวิตกกังวลเกี่ยวกับบุตร ทศนคติต่อบุตร และความเชื่ออำนาจในตนด้านการดูแลบุตรแตกต่างกัน เป็นผู้ที่มียพฤติกรรมการดูแลบุตรเจ็บป่วยเรื้อรังแตกต่างกันหรือไม่
4. เพื่อศึกษาว่า ลักษณะทางพุทธศาสนาของบิณฑามรดามีความสัมพันธ์กับจิตลักษณะด้านความวิตกกังวลเกี่ยวกับบุตร ทศนคติต่อบุตร และความเชื่ออำนาจในตนด้านการดูแลบุตรหรือไม่
5. เพื่อศึกษาว่า มีตัวแปรใดบ้างที่มีอำนาจในการทำนายพฤติกรรมการดูแลบุตรเจ็บป่วยเรื้อรัง

3. นิยามศัพท์

บุตรเจ็บป่วยเรื้อรัง หมายถึงบุตรที่มีอายุระหว่าง 7 - 11 ปี ที่มีอาการเจ็บป่วยด้วยโรคธาลัสซีเมีย ซึ่งมีระยะของการดำเนินโรคนานแล้วไม่ต่ำกว่า 3 เดือน และยังไม่ปรากฏว่ามีอาการแทรกซ้อนต่าง ๆ จึงสามารถมีชีวิตอยู่ร่วมกับครอบครัวได้ แต่ยังมีโอกาสเสี่ยงต่อการเจ็บป่วยที่รุนแรงได้ จึงต้องมารับการตรวจรักษาตามการนัดหมายของแพทย์เป็นระยะ

พฤติกรรมการดูแลบุตรเจ็บป่วยเรื้อรัง หมายถึง การปฏิบัติของบิดามารดาที่แสดงถึงความสนใจและเอาใจใส่ต่อบุตรที่เจ็บป่วยด้วยโรคธาลัสซีเมีย ซึ่งแบ่งพฤติกรรมการดูแลบุตรเป็น 3 ด้านตามทฤษฎีการดูแลบุตรที่ต้องพึงพาของโอเร็ม (Orem. 1985) ดังนี้

1. ด้านการดูแลสุขภาพทั่วไป
2. ด้านการดูแลเพื่อส่งเสริมพัฒนาการตามวัยของบุตร
3. ด้านการดูแลที่จำเป็นในภาวะเจ็บป่วย

ความเชื่อทางพุทธศาสนา หมายถึง การที่บิดามารดายอมรับในหลักธรรมคำสอนทางพุทธศาสนา ว่าเป็นสิ่งที่ดีงาม มีประโยชน์เกื้อกูลแก่ชีวิตจิตใจของตน ผู้อื่นและสังคม ความเชื่อทางพุทธศาสนา ประกอบด้วยความเชื่อในหลักอริยสัจ 4 คือ 1) หมวดทุกข์ ได้แก่ ไตรลักษณ์ 2) หมวดสมุทัย ได้แก่ กฏแห่งกรรม บุญ-บาป การเวียนว่ายตายเกิด และนรก-สวรรค์ 3) หมวดนิโรธ ได้แก่ นิพพาน 4) หมวดมรรค ได้แก่ พระรัตนตรัย

การปฏิบัติทางพุทธศาสนา หมายถึง การที่บิดามารดายอมรับและพร้อมที่จะปฏิบัติตนในฐานะเป็นพุทธศาสนิกชน ในด้านการให้ทาน การรักษาศีล และการเจริญสมาธิภาวนา

ความวิตกกังวลเกี่ยวกับบุตร หมายถึง สภาพอารมณ์ที่ตึงเครียด และความรู้สึกที่ไม่มีความสุขหรือหวั่นกลัวต่อเหตุการณ์ข้างหน้าของบิดามารดาที่เกี่ยวกับปัญหาการเจ็บป่วยเรื้อรังของบุตรใน 4 ด้านคือ 1) ด้านอาการเจ็บป่วยของบุตร 2) ด้านการสวมบทบาทในการดูแลบุตร 3) ด้านวิธีการรักษาพยาบาล และอุปสรรคในการปฏิบัติตามแผนการรักษา 4) ด้านผลกระทบการเจ็บป่วยของบุตรต่อครอบครัว

ทัศนคติต่อบุตร หมายถึง ความรู้ในคุณค่าของบุตรและความรู้สึกต่อบุตรเจ็บป่วยเรื้อรัง ทั้งในด้านรูปร่างลักษณะของบุตร ลักษณะนิสัย ความคาดหวังที่มีต่อบุตร ตลอดจนไปถึงความพร้อมของบิดามารดาในการปฏิบัติต่อบุตร

ความเชื่ออำนาจในตนด้านการดูแลบุตร หมายถึง การที่บิดามารดาเชื่อว่า ผลที่เกิดขึ้นกับบุตรเจ็บป่วยเรื้อรังไม่ว่าจะเป็นในทางที่ดีขึ้นหรือเลวลง ย่อมมีสาเหตุมาจากการดูแลเอาใจใส่ของตนมากกว่าเป็นเพราะโชคชะตาราศี ความบังเอิญ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรือบุคคลอื่น

การรับรู้การสนับสนุนทางสังคม หมายถึง การที่บิดา หรือมารดาของเด็กป่วยเรื้อรังรับรู้ถึงแหล่งบุคคลที่จะให้ความช่วยเหลือตน ทั้งในด้านความรัก ความเห็นใจ การได้รับ

ความช่วยเหลือในด้านสิ่งของ เงินทอง แรงงาน ตลอดจนข้อมูลข่าวสาร คำแนะนำเกี่ยวกับอาการเจ็บป่วยของบุตร โดยแหล่งที่ให้การสนับสนุนแบ่งเป็น 2 ด้านคือ การรับรู้การสนับสนุนจากคู่สมรส และการรับรู้การสนับสนุนจากบุคคลอื่น เช่น ญาติ เพื่อน เพื่อนบ้าน แพทย์และพยาบาล เป็นต้น

วิธีดำเนินการ

ประชากร ได้แก่ บิดาหรือมารดาของเด็กอายุ 7 - 11 ปี ที่เด็กมีอาการเจ็บป่วยเรื้อรังด้วยโรคธาลัสซีเมีย และได้พามารับการตรวจรักษาที่แผนกผู้ป่วยนอกของโรงพยาบาลของรัฐ 3 แห่งคือ โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ โรงพยาบาลศิริราช และโรงพยาบาลเด็ก ในช่วงระหว่างปี 2536

กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ บิดาหรือมารดาที่ได้รับการเลือกจากสำมะโนประชากรอย่างเจาะจงในช่วงระหว่างเดือนมิถุนายน ถึงเดือนสิงหาคม 2536 จำนวน 200 คน โดยมีคุณสมบัติดังนี้ เป็นผู้นับถือพุทธศาสนา มีบุตรเจ็บป่วยด้วยโรคธาลัสซีเมียเพียงคนเดียวในครอบครัว และมีอาการดำเนินของโรคอยู่ในระยะสงบ

เครื่องมือวัด ในการวิจัยครั้งนี้ ใช้แบบสอบถาม จำนวน 7 ฉบับ ดังต่อไปนี้

1. แบบสอบถามลักษณะทางชีวสังคมของบิดามารดา
2. แบบสอบถามพฤติกรรมของบิดามารดาในการดูแลบุตรเจ็บป่วยเรื้อรัง
3. แบบสอบถามลักษณะทางพุทธศาสนาของบิดามารดา แบ่งเป็น 2 ฉบับคือ แบบสอบถามความเชื่อทางพุทธศาสนา และแบบสอบถามการปฏิบัติทางพุทธศาสนา
4. แบบสอบถามความวิตกกังวลเกี่ยวกับบุตร
5. แบบสอบถามทัศนคติต่อบุตร
6. แบบสอบถามความเชื่ออำนาจในด้านการดูแลบุตร
7. แบบสอบถามการรับรู้การสนับสนุนทางสังคมของบิดามารดา

ตั้งแต่ข้อ 2 - 7 เป็นแบบสอบถามที่ใช้มาตราวัดแบบลิเคิร์ต (Likert Scale) 6 ระดับ และ 5 ระดับ โดยแต่ละข้อความให้ผู้ตอบเลือกตอบเพียงข้อระดับเดียวจาก “จริงที่สุด” ถึง “ไม่จริงเลย”

การรวบรวมข้อมูล ให้ผู้ตอบตอบแบบสอบถามด้วยตนเอง หรือใช้วิธีการสัมภาษณ์ตามแบบสอบถามในกรณีที่ผู้ตอบอ่านหนังสือไม่ได้

5. ผลการวิจัย

1. บิดามารดาที่มีลักษณะทางพุทธศาสนา (ความเชื่อและการปฏิบัติ) สูง มีพฤติกรรมที่เหมาะสมในการดูแลบุตรเจ็บป่วยเรื้อรัง มากกว่าบิดามารดาที่มีลักษณะทางพุทธศาสนาต่ำ

2. บิดามารดาที่มีการรับรู้การสนับสนุนทางสังคม (ทั้งจากคู่สมรสและจากบุคคลอื่น) สูง มีพฤติกรรมที่เหมาะสมในการดูแลบุตรเจ็บป่วยเรื้อรัง มากกว่าบิดามารดาที่มีการรับรู้การสนับสนุนทางสังคมต่ำ

3. บิดามารดาที่มีความเชื่ออำนาจในตนด้านการดูแลบุตรสูง มีทัศนคติที่ดีต่อบุตรมาก และมีความวิตกกังวลเกี่ยวกับบุตรต่ำ มีพฤติกรรมที่เหมาะสมในการดูแลบุตรเจ็บป่วยเรื้อรัง มากกว่าบิดามารดาที่มีลักษณะตรงกันข้าม

4. บิดามารดาที่มีระดับการศึกษาและรายได้ของครอบครัวสูง มีพฤติกรรมที่เหมาะสมในการดูแลบุตรเจ็บป่วยเรื้อรัง มากกว่าบิดามารดาที่มีลักษณะในแต่ละด้าน

5. ลักษณะทางพุทธศาสนา (ความเชื่อและการปฏิบัติ) มีความสัมพันธ์ทางบวกกับความเชื่ออำนาจในตนด้านการดูแลบุตร และทัศนคติต่อบุตร แต่มีความสัมพันธ์กับความวิตกกังวลเกี่ยวกับบุตร ($P < .001$)

6. ตัวแปรสำคัญ 4 ตัวแรกคือ ความเชื่อทางพุทธศาสนา ความเชื่ออำนาจในตนด้านการดูแลบุตร ทัศนคติต่อบุตร และรายได้ของครอบครัว ร่วมกันทำนายระดับพฤติกรรมในการดูแลบุตรเจ็บป่วยเรื้อรังได้ 58% โดยที่เพิ่มตัวแปรอื่น ๆ อีก ก็ไม่สามารถเพิ่มเปอร์เซ็นต์การทำนายได้อย่างมีนัยสำคัญ

อภิปรายผล

1. จากผลการวิจัยที่พบว่า ความเชื่อทางพุทธศาสนา มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมในการดูแลบุตรเจ็บป่วยเรื้อรัง และสามารถทำนายพฤติกรรมในการดูแลบุตรเจ็บป่วยเรื้อรังได้สูงที่สุด ดังนั้น จึงควรแนะนำให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องโดยเฉพาะ โรงพยาบาลให้เห็นความสำคัญของการส่งเสริมให้บิดามารดาสามารถนำหลักทางพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ เพื่อการปรับตัวในขณะที่ดำเนินชีวิตอยู่ร่วมกับบุตร ร่วมไปกับการให้ความรู้เกี่ยวกับเรื่องโรคและวิธีการดูแลรักษา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในบิดามารดาที่มีรายได้ของครอบครัวต่ำ และมีบุตรจำนวนมาก ถ้าเป็นผู้ที่มีความเชื่อและการปฏิบัติทางพุทธศาสนาสูงแล้วจะช่วยให้บิดามารดาให้การดูแลบุตรที่เหมาะสมขึ้นได้ เพราะบิดามารดาเหล่านี้อาจมีความเข้าใจและสำนึกในความรับผิดชอบต่อบุตรมากขึ้นว่าควรได้รับการดูแลที่ถูกต้องตรงกับสาเหตุ สามารถแบ่งเวลาในการทำงานเพื่อให้การดูแลบุตรมากขึ้น มีพฤติกรรมที่หนีปัญหาต่าง ๆ น้อยลง และรู้จักแสวงหาแหล่งที่จะให้ความช่วยเหลือตนได้อย่างเหมาะสม เป็นต้น ทั้งนี้เนื่องจากอิทธิพลจากแนวความคิดทางพุทธศาสนานั้นเอง

2. จากผลการวิจัยที่พบว่า ความเชื่อและการปฏิบัติทางพุทธศาสนาของบิดามารดา มีความสัมพันธ์ทางบวก กับความเชื่ออำนาจในตนด้านการดูแลบุตร กับทัศนคติต่อบุตร และมีความสัมพันธ์ทางลบกับความวิตกกังวลเกี่ยวกับบุตร ดังนั้น จึงเห็นควรหาแนวทางเชื่อมโยง

หลักคำสอนทางพุทธศาสนาที่มีความสอดคล้องกับลักษณะของการเป็นผู้มีความเชื่ออำนาจในตน การเสริมสร้างทัศนคติที่ดีต่อการมองโลกและชีวิตและต่อบุตรหรือเป็นคำสอนที่ช่วยจรรโลงจิตใจ ให้บุคคลมีสุขภาพจิตที่ดี ทั้งนี้เพื่อเป็นการกระตุ้นจิตลักษณะต่าง ๆ เหล่านี้ให้เข้มแข็งขึ้น ซึ่งจะเป็นแนวทางให้บิดามารดามีกำลังใจที่จะต่อสู้กับอุปสรรคต่าง ๆ ต่อไปโดยไม่ย่อท้อ

3. จากการวิจัยพบว่า การรับรู้การสนับสนุนทางสังคม มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมการดูแลบุตรเจ็บป่วยเรื้อรัง แม้ว่าจะไม่สามารถทำนายพฤติกรรมการดูแลบุตรเจ็บป่วยเรื้อรังได้ แสดงว่า การได้รับการสงเคราะห์ช่วยเหลืออาจไม่ได้เป็นการช่วยให้บิดามารดามีพฤติกรรมการดูแลบุตรได้คงทน เท่ากับการเป็นผู้มีความเชื่อทางพุทธศาสนาสูง หรือมีจิตลักษณะในด้านอื่น แต่อย่างไรก็ตาม ความช่วยเหลือซึ่งเป็นปัจจัยรองที่สามารถช่วยได้ คือ ควรให้ความช่วยเหลือทางด้านจิตใจ ด้านข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับการดูแลบุตร หรือการปรับตัวในชีวิตครอบครัว และการสงเคราะห์ในเรื่องค่ารักษาพยาบาล เป็นต้น อย่างไรก็ตามในขณะนี้สำหรับครอบครัวที่มีบุตรเจ็บป่วยด้วยโรคธาลัสซีเมีย มีความได้เปรียบกว่าครอบครัวที่มีบุตรเจ็บป่วยด้วยโรคเรื้อรังอื่นๆ เนื่องจากได้มีการจัดตั้งมูลนิธิผู้ป่วยเด็กโรคธาลัสซีเมียแห่งประเทศไทย ซึ่งมีหน้าที่เป็นสื่อกลางเผยแพร่ความรู้ คำแนะนำ รวมทั้งการจัดกิจกรรมให้กับบิดามารดาที่มีบุตรเจ็บป่วยได้พบปะแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ซึ่งนับว่าเป็นบริการการสนับสนุนทางสังคม ที่เสริมกับบริการทางการแพทย์ที่เป็นประโยชน์ยิ่ง

4. ในส่วนของลักษณะทางชีวสังคมของบิดามารดา ที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมการดูแลบุตรเจ็บป่วยเรื้อรัง ในจำนวน 5 ตัวแปรแล้ว พบว่าตัวแปรที่มีสามารถจะกำหนดให้เกิดความเหมาะสมได้คือ จำนวนบุตรในครอบครัว ที่ควรเน้นเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ให้บิดามารดาที่มีบุตรเจ็บป่วยด้วยโรคธาลัสซีเมีย มีบุตรเป็นจำนวนน้อยลง เพราะนอกจากจะควบคุมไม่ให้โรคถ่ายทอดทางกรรมพันธุ์แล้ว ตามผลการวิจัยยังชี้ว่าการมีบุตรเป็นจำนวนน้อย สามารถช่วยให้บิดามารดามีพฤติกรรมการดูแลบุตรที่เหมาะสมได้มากขึ้นด้วย

บรรณานุกรม

ชุตินา เทศศิริ. ลักษณะทางพุทธศาสนาและจิตลักษณะของบิดามารดาที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมการดูแลบุตรเจ็บป่วยเรื้อรังด้วยโรคธาลัสซีเมีย วิทยานิพนธ์ วท.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2537.